

FLOCEL SABATÉ

LA FEUDALIZACIÓN DE LA SOCIEDAD CATALANA

L'obra que posem en consideració dels lectors creiem que es pot ben considerar com una de les més rellevants dins de l'àmplia i sòlida bibliografia que ha sortit de la mà i del treball constant del prof. Flocel Sabaté. De fet, l'obra que glossem és fruit de la reelaboració i ampliació d'un ampli article aparegut en el context de la reunió anual de la Càtedra d'Estudis Medievals «Comtat d'Urgell» celebrada a Balaguer l'estiu del 2001, amb el títol «El Temps i l'Espai del feudalisme». Com diu el mateix autor en la introducció de l'obra, va ser la preparació d'un seminari que dirigí a l'École Pratique des Hautes Études de París, pel desembre del 2004, amb el títol «La féodalisation de la société catalane», el motiu i excusa que el mogué a reprendre de nou el tema, replantejar-lo, reconduir-lo, amb l'objectiu de «responder de forma actualitzada, a un interrogante que concatena diverses preguntas claves que hay que resolver porque de esta clarificación depende la comprensión no solo de un fenómeno histórico sino de la misma sociedad que lo ha abrigado con una larga herencia secular: cómo, por qué, cuándo y con qué consecuencias se feudalizó la sociedad catalana» (p. 3).

L'obra, com toca, comença amb un ampli estat de la qüestió en el qual no manquen des de les referències a la literatura i la historiografia del segle XIX (Bofarull, Bori i Fontestà, Torras i Bages, Aulèstia, Coroleu) per endinsar-se amb detall en les grans aportacions sobre aquest tema de la segona meitat del segle XX (F. Valls Taverner, J. Vicens Vives, R. D'Abadal, P. Bonnassie, M. Riu, J.E. Ruiz Domènech, M. Zimmermann, P. Freedman, G. Feliu, A. Iglesia, etc.). A la labor de les diferents escoles historiogràfiques i l'obra de sengles historiadors, F. Sabaté dedica detallada atenció al que considera «importante labor de edición de fuentes durante las últimas décadas» (p. 21 i ss.), sens dubte nombroses, cabdals però que, a la vegada, requereixen l'acurada interpretació, a més d'afegir-hi informació de múltiple procedència, ja sigui onomàstica, de l'art, de la literatura i, sobretot, de l'arqueologia.

Després de destacar el paper de les viles, entre els segles IX i X, per eclosionar al segle XI, amb l'aparició dels masos, dels vilars, fragmentació interna que manté com a referent demarcacional la vila, en el sentit cada vegada més clar de terres pertanyents a diverses persones (vescomtes, vicaris, eclesiàstics), i en els quals les concessions d'immunitats fragmenten la unitat fiscal mantinguda i conservada en moltes viles.

L'autor, seguint una línia d'estudi ja ben marcada i definida en anteriors i sòlids treballs (penso concretament en *L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XIII): Conquesta o repoblació?*, a més d'*El territori de la Catalunya medieval*, o les diverses aportacions al tema de la frontera i la repoblació dins de «Catalunya romànica», especialment al volum dedicat a la comarca de l'Anoia), s'endinsa en el problema de la transformació de la frontera i la castralització del territori, amb els seus castells termenats, al front dels quals hi havia els vicaris, i que l'autor situa en un nombre gairebé proper al parell de centenars, des de la frontera del comtat de Barcelona fins a la frontera del comtat de Pallars. Vescomtes, vicaris i senyors eclesiàstics seran els grans beneficiats, amb l'ampliació i consolidació d'importantíssims patrimonis, del fenomen de la castralització fronterera.

La nova estructura política i territorial, especialment de la primera meitat del segle XI, posa en evidència la desintegració de les primerenques unitats polítiques, cada cop més fragmentades i dividides, com ho denota, com a exemple, el cas d'Urgell, que cerca amb l'expansió meridional l'obtenció de noves rendes i jurisdiccions perdudes als àmbits meridionals del vell comtat, a favor de grans barons laics i eclesiàstics, bo i coincidint amb els regnats d'Ermengol II i Ermengol III. És una situació que, com diu l'autor «conduce a una situación variada, viva y, consiguientemente, en permanente tensión. Variada porque la casuística es muy diversa y creciente.. Viva porque todo ello conlleva el afán por ir adquiriendo derechos y rentas. Y tensa porque esta dinámica remite a una situación en permanente cambio, o sea, en constante conflicto, de codicia y competitividad». La nova realitat social, política i territorial, en la qual les velles cases comtals mostraran la seva insuficiència, deixaran pas a la via del pacte privat, del conveni, de l'acord privat, de les «convenientiae», que prevaldran de forma ostentosa allí on s'hagi esquarterat l'antic ordenament públic. A la vegada fan l'aparició els castellans, en substitució dels vells vicaris; els primers seran els nous especialistes en la gestió dels territoris castrals i els pilars bàsics de la governació dels diversos llinatges vescomtals.

No podia mancar una atenció especial a la qüestió de la justícia i el dret en la Catalunya de l'esclat feudal. S'hi dediquen els capítols 6 i 12. En el primer es posa en consideració l'evolució del sistema judicial, que en un primer estadi fa de la presència dels comtes en els judicis públics una qüestió habitual, per passar després a ser presidits pels seus agents o representants, a la vegada que bisbes i alts eclesiàstics presidiren també judicis a les portes dels temples. L'aparició de les ordalies o judicis de déu, i la seva exigència per part dels demandants, esdevingué una forma habitual

per augmentar patrimonis i drets de forma impune. Tanmateix la referència i el record de la llei gòtica surà sempre, enmig de diferències interpretatives dels diversos jutges, de les discussions entre magistrats del mateix plet o de les desconfiances envers alguns jutges (*iudices mundanos*). És evident que la Catalunya del segle XI no és una terra sense llei. Malgrat el procés de feudalització i l'erosió de l'autoritat pública, la societat segueix tenint en la llei gòtica el seu referent legislatiu, la justícia, com es pot veure i constatar en múltiples documents tant del segle XI com de la centúria següent. A més, la dinàmica de la pròpia societat, l'aparició i esclat del món urbà i de l'activitat comercial, donaran lloc a l'aparició de solucions alternatives o complementàries, atès que el «Liber» no ho podia solucionar tot, d'aquí l'acceptació de solucions de caire consuetudinari o de respostes a una nova realitat feudal ja ben consolidada (*Usatici*), en les quals les propostes procedents de la recuperació i influència del dret romà seran cada vegada més evidents i patents.

Com no podia ser d'altra manera, els capítols dedicats al camperolat feudal, a la violència dels poderosos i les exaccions de renda, constitueixen un dels apartats més notables i densos de l'obra (capít. 7 i 8), en la qual precisa amb tot detall i nombroses referències el procés de pèrdua de llibertats pageses i el seu originari caràcter alodial, així com la tipificació i definició de les diverses exaccions. L'autor, amb raó, justifica el procés de senyorialització i acumulació patrimonial amb l'aplicació de la violència, i violència arbitrària, vinculades també a l'exercici de l'administració de la justícia. Justament, parafrasejant l'autor, «las agresiones de rapiña concuerdan en gran parte con un calendario agrícola, incrementándose después del verano y, excepto el grano que se rentabiliza directamente, en todos los casos se trata de encontrar rápidos intercambios por dinero». Hi és rellevant el paper desenvolupat per castellans, vicaris i administradors a l'hora d'exigir exaccions arbitràries i abusives o de coaccionar fins a l'extrem. L'obra ofereix nombrosos exemples de com s'exercia aquesta coacció i violència i de com arriben a donar-se sobre altres senyories alienes, i de quines són les excuses i motius que justifiquen aquesta «ampliació» de la renda feudal.

El segle XII hi és tractat de forma especial, com el moment de consolidació de les estructures feudals, d'estabilització d'un nou ordre, en el marc o referència de les grans conquestes de la Catalunya Nova, identificades amb la presa de Tortosa (1148) i Lleida (1149). La desmitificació del vell imaginari de les llibertats de la Catalunya Nova, unida a les noves estratègies de la monarquia per assegurar-se la presència jurisdiccional i rendística així com la necessitat de dur-ho a terme amb l'equilibri amb l'estament nobiliari i els nous estaments burgesos, i la nova praxis que imposa la recepció del Dret romà i les transformacions del món eclesiàstic, marcaran el nou camí que s'obre vers la baixa edat mitjana.

Sens dubte la nova situació de la realitat dels llinatges nobiliaris, la pèrdua del paper de la dona dins del matrimoni, el procés de les esposalles a favor del dot i la recuperació del dret civil de base romana condicionaran el futur de la dona, el paper

femení en la societat catalana del segle XII. En aquest sentit, tant l'aparició i consolidació de la figura de l'hereu, com les noves estratègies dels llinatges, o, si voleu, el pas del parentiu al llinatge, són reflex viu dels canvis socials operats en aquesta segona fase del procés de feudalització, tot i que es preserven indiscutiblement la viabilitat i integritat dels patrimonis familiars, fet que condicionarà sobremanera qualsevol de les respostes o solucions que s'observen al llarg del període. Els pactes matrimonials, fets i pensats per a la cohesió o readecuació d'aquests patrimonis, són un bon reflex de la nova estratègia.

No podia mancar en aquesta anàlisi i estudi de la societat catalana de l'època dels grans canvis feudals, una consideració sobre el paper de l'Església (cap. 11) en aquest llarg procés i com té un rol important i decisiu en molts casos en el desenvolupament i canalització dels nous canvis que menen a la feudalització de la societat catalana. La presència de l'Església a través de monestirs, parròquies, bisbats; la integració dels eclesiàstics al nou marc, amb la participació en les exaccions, amb la forma de gestionar i ampliar el patrimoni, i amb la vinculació dels alts càrrecs eclesiàstics amb els grans llinatges aristocràtics del país, i altres, són qüestions analitzades amb detall. A l'enans que no hi manquen els obligats tractaments del paper exercit per la Pau i la Treva de Déu, les sagreres, les estratègies per vincular-se a Roma i la consolidació de la pròpia condició estamental per invocar un marc legal particular. Com toca, l'autor hi destaca la importància dels eclesiàstics, sobretot al segle XII, en la consolidació de la societat present i futura, en la incidència de la conducta i les actituds de la població, en la formulació d'un tipus d'espiritualitat que avala i legitima la feudalitat bo i matisant-la.

La proposta del prof. Flocel Sabaté és benvinguda després del llarg i fructífer període del «paradigma Bonnassie», i en un moment en què ja hi ha a l'abast moltíssimes més fonts documentals publicades i, algunes, revisades, totes les quals s'han tingut en compte en un ampli i dens aparell crític que complementa aquesta obra. Assegurada també sobre la múltiple obra del mateix autor, és d'esperar que aquesta proposta sigui atesa, discutida si cal, i tinguda en compte, com mereix l'esforç que s'hi ha posat i la solidesa de les propostes.

Prim Bertran
Universitat de Barcelona